

КРИМІНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ

Успішність боротьби з кримінальною діяльністю визначалась знанням причин її виникнення, накопиченим досвідом протидії, організацією профілактичних заходів. Досвід роботи в цьому напрямку призвів до створення ряду галузей знань, які представлені кримінологією, кримінальним правом, оперативно-розшуковою діяльністю і рядом інших наукових дисциплін.

Характерною особливістю любих наукових досліджень є створення системи уявлень і означень на основі розробленої класифікації ознак. Вибір базисних понять багато в чому визначає весь хід досліджень проблеми, що розглядається. Застарілі поняття і означення ускладнюють можливість вірного рішення виникаючих питань, а у ряді випадків робить їх практично не розв'язуваними.

Таким чином, першим кроком у вирішенні будь-якої проблеми є вибір вихідних положень і міри їх виявлення. Торкаючись міри виявлення конкретних вихідних положень, які лежать в основі класифікації подій, які відбуваються, суттєвою стороною є визначення поняття, як складність процесу або події та рівня його складності. Нерозмежування цих понять, які зустрічаються, призводить до суттєвих труднощів в'ршенні як теоретичних так і практичних завдань.

Це відноситься, перш за все, до самого поняття «кримінальна діяльність». Злочин як поведінка, яка порушує встановлені норми взаємообумовлених відхилень, передбачає міру ступеня такого порушення, складність (багатокомпонентність) здійсненого злочину або його якісну характеристику і рівень його прояву відносно соціальної значущості. Усі ці грані кримінальної діяльності мають відображення в системі кримінального законодавства. Однак, в період соціальних перетворень застарілі нормативні вимоги втрачають свою силу, а нові не можуть спиратися на віддалену перспективу розвитку суспільних відносин. Змінені ціннісні орієнтири призводять до скорішого формування нових уявлень про справедливість, відносно якої і будується нормативна форма поведінки.

Перша стадія такого процесу пов'язана з ростом індивідуалізму і кількості скоєних корисних злочинів. Причина такого явища полягає в тому, що основна маса населення додержується норми взаємообумовлених суспільних форм поведінки з корисних міркувань [6, с.46]. Будь-яке послаблення за дотриманням таких норм призводить до відступу від них.

В основі цього лежить потреба в задоволенні своїх інтересів, доступність їх здійснення і відсутність відповідальності за форму досягнення цілі. Прагнення досягти більшого при менших витратах і поставити в залежність інших від себе призводить до загострення конкурентних форм відносин. Спроба досягти повного та постійного підкорення супротивної сторони, як

крайня форма, призводить до усунення конкурента. Таке усунення може мати різноманітну якісну направленість.

Якщо мова йде про матеріальну складову, то можна говорити про повне розорення, при духовній боротьбі можна говорити про моральне знищення, а у фізичній боротьбі говорять про вбивство. Таким чином, повне усунення протилежної сторони припускає включення трьох складових: матеріальної, духовної і фізичної. Ці складові можна виділити на різному рівні соціальної організації відношень-від побутового до державного. Сам механізм розвитку конкурентних відносин, котрий призводить до крайньої форми їх розв'язання, також залишається однаковим [4, с.77-78]. Різноманітними є тільки конкретні форми реалізації.

Однак статистичне накопичення матеріалу з даного питання вказує, що в конкретних соціально-середовищних умовах спостерігається чітка стійкість проявлення і самих форм реалізації кримінальної поведінки [5 с.187] Такий результат вказує на соціально-детермінований характер кримінальної діяльності. Практично, різноманітність усіх форм взаємообумовлених відносин при прагненні перерозподілу кінцевого продукту праці з мінімальними затратами для його досягнення породжують благоприсемне підґрунтя для злочину. Чим більш складна структура такого роду діяльності, тим більш складна і групова її організація. І якщо в усіх випадках доведена до граничної форми конфронтація призводить до усунення протилежної сторони (фізичного, матеріального або духовного), то на різних соціальних рівнях розвитку конфлікту значущість визначальних мотивів має істотну різницю. Якщо побутові конфлікти закінчуються вбивством, то вони, частіше за все, виникають у стані сильного психічного збудження і мають одноланкову низку подій. Конкурентна боротьба, яка зачіпає сферу економічного перерозподілу та досягає своєю граничною формою проявлення, має багатоланкову низку відносин і усунення конкурента здійснюється не безпосередньо конфліктуючими сторонами, а професійними найманими вбивцями, а саме, усунення може здійснюватися засобами, які не привертають увагу оточуючих. Так у 2000 р. в Україні було зареєстровано 28 вбивств на замовлення, засуджено 20 кілерів. Демонстративне усунення конкурентів є не результатом нестатку засобів реалізації мети, а несе в собі психологічний вплив на потенційних конкурентів, як факт їх можливого залякування. До категорії демонстративних вбивств з неприхованою причетністю однієї з конфліктуючих сторін відносяться провокації, спрямовані на дискредитацію конкурента, послаблення його суспільного положення та усунення через канали офіційного законодавства. Даючи класифікацію жертви по ступеню їх визначеності, Г. Мудьюгин, В. Мінская, В. Кудрявцев вводять поняття про явну та приховану, реальну та неправдиву жертву. Введення таких характеристик по якісній визначеності жертви потребує і кількісного ступеня їх виразності, що можна досягти побудовою спеціального простору відображення для характеристики жертви. Розміщення усіх видів жертв в такому просторі відображення дозволяє отримати характерну статистику розподілу, з якої стає очевидним доступний рівень розкриття злочинів цієї категорії.

Найбільш глибоко це питання розроблено для побутових злочинів. По мірі ускладнення соціальної структури злочинної діяльності з результатом конфліктних відносин, які призводять до усунення конкурента, ступінь реального успішного розкриття швидко знижується, що складає об'єктивні умови існування прихованої чи латентної злочинності, яка не має офіційної реєстрації.

Сам факт існування вбивств, як форми вирішення відносин сторін зіткнення, є цілком об'єктивною реальністю і виступає останньою інстанцією покарання. Справедливість її використання при високому ступені злочину узаконене з боку держави і зберігається в багатьох країнах в законодавчій формі. В силу існування тіньової влади на різних рівнях соціальної піраміди організації суспільних відносин, існує відповідна, своя, «справедливість» з граничною формою вирішення конфлікту, котра породжується відповідною субкультурою.

В усіх випадках прояву граничних форм вирішення конфліктних відносин між сторонами, що зіткнулись, на якому б рівні організації вони не траплялись в соціальній структурі суспільних відносин, в них можна відмітити спільні принципи, котрі дозволять встановити повну картину події, яка вже трапилась. В усіх випадках логіка побудови події, яка трапилась, потребує встановлення відповідей на наступні питання: що трапилось, де і коли, проти кого, як і чому, хто, навіщо і скільки аналогічних випадків траплялось. Ці дев'ять питань розділяються на три категорії, котрі відображають середовище походження, об'єкт напрямку дії та зацікавлену сторону у досягненні результату. Накопичення статистичного матеріалу по всіх відмічених питаннях дозволяє побудувати логічну низку подій з відновленням інформації, якої не вистачає, а об'єднання усєї структури подій, що відбуваються, у єдиний комплекс, дозволяє створити інформаційно-аналітичну систему супроводження і прийняття рішення. Встановлені закономірності побудови взаємообумовлених відносин і систематично накопичуваний статистичний матеріал дозволяє з достатньо високою очевидністю прогнозувати події, вказуючи проти кого і коли вони можуть очікуватись, і хто є зацікавленою стороною. Крайня форма вирішення конфліктної ситуації не виникає зненацька, вона формується протягом достатньо довгого часу і проходить ряд стадій свого розвитку, тому систематичний збір та обробка інформації про соціально-середовищне оточення дозволяє встановити прогноз подальшого і намітити можливі шляхи вирішення конфліктної ситуації, не доводячи її до крайньої форми. Однак таке рішення в більшості випадків тільки подовжує ситуацію.

Із робіт Кетле, Франка, Уеда та інших слідує, що введення інформаційно-аналітичних систем супроводження і прийняття рішень дозволяє встановити ті соціально-середовищні умови, котрі породжують характерний вид кримінальної діяльності, способи її вирішення і кількість їх проявів. Боротьба з відповідним видом злочинності можлива тільки у тих межах, в яких ефект, що приноситься, залишається більшим за витрати на організацію боротьби проти відповідного роду злочинів. Поява у даний період розвитку суспільства професії «кілера» фактично відповідає потребам функціонуван-

ня організованих злочинних угруповань та організованої злочинності в цілому. В період загострення конкуренції за перерозподіл панівного становища в установлених сферах впливу, поява вбивств на замовлення являється не тільки звичайним виходом при рішенні питань, але й неминучим способом їх реалізації.

Висока ступінь терплячості та безкарність за скоєне в значній мірі сприяє збільшенню проценту вбивств як способу вирішення конфлікту або засобу залякування супротивної сторони, для схилення її до погодження виконання поставлених умов. Аналіз умов, при яких вбивства є найбільш поширеним засобом вирішення конфліктних ситуацій показує, що така форма поведінки виникає в період формування диктату однієї із сторін по відношенню до іншої, і свого апогею вона досягає, коли співвідношення сил протистояння в розвитку конфліктної ситуації переходить межу $2/3$ від абсолютної переваги. Зростаюча чисельність вбивств при вирішенні конфліктних ситуацій є індикатором соціальних перетворень в суспільстві, характерних для переходу від анархії в додержанні правопорядку до диктату сильнішого в установленні усталених правил взаємообумовлених відносин. Цей процес не в рівному ступені протікає у різних соціальних верствах і суспільних «субкультурах», тому в суттєво відмінних межах вищої міри впливу - вбивство може розцінюватись як несправедлива жорстокість з одного боку, і як заслужене покарання - з другої. У всіх випадках це явище не можна відривати від реального середовища, в якому воно трапляється. Сутність здійснюваного впливу зводиться до навіяння жаху як стримуючої сили, якщо це демонстративна форма покарання, і до знищення протидіючої сторони без притягування зовнішньої уваги, якщо знадобиться збереження свого суспільного авторитету. Так в Україні до 70% умисних вбивств скоюються на побутовому ґрунті та з корисних мотивів, серед яких – заволодіння майном та коштами, боротьба за розподіл та перерозподіл сфер економічного та територіального впливу, усунення конкурентів та кредиторів.

Аналіз даного явища в узагальнених поняттях відношення двох конфліктуючих сторін і крайньої форми вирішення цих відношень, дозволяє більш глибоко вивчити природу проявлення вбивства як засобу вирішення конфліктної ситуації при перенесенні загальних положень, коли сторонами виступають окремі особи, на випадок, в якому під сторонами розуміються окремі групи, соціальні верстви або цілі держави. У всіх випадках озброєння спеціалістів обґрунтованими теоретичними знаннями з даного питання, підвищує ефективність їх професійної діяльності та дозволяє забезпечити розробку системи інформаційно-аналітичного супроводження та прийняття рішень у проведєнні оперативно-службової та оперативно-розшукової діяльності, що і є предметом здійснюваних нами досліджень.

Список літератури: 1. Узда К. Преступность и криминология в современной Японии. М.1989. 2. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе 1978. 3. Минская В.С., Чечель Т.И.. Виктимологические факторы и механизмы преступного поведения. Иркутск 1988. 4. Власов В.П., Кочаров Г.И. Данные исследования умышленных убийств. Уголовное право и социология. М.,1970. 5. Кетле А.. Социальная физика. С-Пб., 1911. Т.1. 6.Тихомиров Д.Ф.

Психология восприятия моральных и правовых норм. К. 1978. 7. Уделов А.К. Актуальные проблемы социальной психологии. М. 1981.

Надійшла до редколегії 20.03.2001р.

*О.М. Павлик,
здобувач каф. прикладної психології
Нац. ун-ту внутр. справ*

ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК ПРОБЛЕМА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Суттєві зміни в соціально-політичних та економічних сферах, розподіл суспільства на різні соціальні верстви, посилення занепаду гуманістичних засад існування самого суспільства призводить до того, що молодь опиняється в стані невпевненості та невизначеності. Найбільш ефективним показником благополуччя суспільства є те, як себе почують у цьому суспільстві найбільш незахищені верстви населення: діти, молодь, жінки, люди похилого віку. Тому дані криміногенного і соціально-демографічного складу засуджених наводять на серйозні роздуми. На даний час в місцях позбавлення волі перебувають понад 183 тис. засуджених, із них 92 тис., тобто більше половини – особи молодіжного віку. Із осіб, які утримуються у дитячих колоніях 72,7 відсотка це неповнолітні, з них 36,3 відсотка виховувалися у неповних сім'ях; 6,8 відсотка є сиротами, кожний третій - має психічні вади [1]. Ще одна з основних болочних проблем сьогодення – це протидія поширенню наркоманії. Лише на офіційному обліку зараз у державі перебуває понад 86 тис. осіб, з яких близько 4 тис. – це неповнолітні споживачі наркотиків. В минулому році понад 17 тис. осіб віком 14-29 років скоїли злочини, пов'язані з наркотиками [2]. Всі ці дані свідчать про зниження не тільки матеріального благополуччя населення, а і його духовності, зміни моральних цінностей. Все це у цілому представляє серйозну соціальну проблему не тільки на даному етапі розвитку суспільства, але і на майбутню перспективу. Причиною цього, перш за все, стає сімейне неблагополуччя, що визначається ухиленням батьків від виховання дітей, жорстоким поведінням з ними (понад 70 відсотків усіх дитячих травм – сімейно-побутового характеру). Рятуючись від жорстокого поведіння, значна кількість дітей залишає родини і це приводить їх до пошуку засобів існування: крадіжок, об'єднання в маленькі групи для розбою. Такого роду групи не мають чіткої обумовленості свого формування, їх склад досить швидко змінюється, але соціальні умови, що породжують даний феномен, стабільно відтворюють джерела їх виникнення. Це призводить до того, що відбувається природна селекція індивідів, які найбільш тривало зберігають ядро таких формувань і вже цілеспрямовано проводять відбір свого оточення. Практично сьогодні дитяча злочинність є базою формування професійного злочинного середовища, яка пройшла природний відбір в практичній боротьбі за своє виживання. Як у будь-якому об'єднанні в ньому складається своя «субкультура», де формує-